

Türkiye’de buğday ve arpa alım fiyatlarının çiftçiyi tatmin etme durumu

Neslihan KÖSE^{a,*}

^a Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü Kızılay, Ankara

Farmer satisfaction on the purchase price of wheat and barley in Turkey

SUMMARY

Turkey is a quite eligible for cereal production in point of its natural and socio-economic composition. Wheat is the first and the barley is the second with regard to planting range and production amount among cereals which have vital importance for human being and animal nutrition. Just as, when their planting and production has been observed for the last 15 year period; between 1991-2005 wheat planting was 9.63-9.25 million ha., and its production was 20.40-21.50 million tons and the barley planting was 3.45-3.65 million ha., and its production was actualized as 7.80-9.50 million tons. These crops are the basis of the income for the people living in rural area because they are produced widespread in Turkey. Wheat and barley are within government supporting purchase and their purchase price has been determined by Council of Ministers till 2001, this mission was given to Turkish Grain Board after 2002. The purchase price given to wheat and barley for the last 15 year period (between 1991-2005 years) is handled by the point of farmers and the variations of purchase price as of years, and the changing of seed, fuel oil, fertilizer and pesticide prices, the most important inputs, shall be put forth comparatively in the study.

KEY WORDS: Wheat, barley, input, price

ÖZET

Türkiye sahip olduğu doğal ve sosyo-ekonomik yapıya ilişkin özellikler açısından, tahıl üretimine oldukça uygun bir ülkedir. İnsan ve hayvan beslenmesi için hayati öneme sahip olan tahıllar içerisinde ise, ekim alanı ve üretim miktarı bakımından ilk sırada buğday ve ikinci sırada arpa yer almaktadır. Nitekim 1991-2005 dönemindeki ekiliş ve üretim incelendiğinde; buğdayın ekilişi 9.63-9.25 milyon ha. ve üretimi 20.40-21.50 milyon ton, arpanın ise 3.45-3.65 milyon ha. ve 7.80-9.50 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu ürünler Türkiye’de çok yaygın olarak üretilmekte olduğundan, kırsal alanda yaşayan halkın önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Buğday ve arpa Devlet destekleme alımları kapsamında yer alan ürünler arasında olup, alım fiyatları 2001 yılına kadar Bakanlar Kurulunca belirlenirken, 2002 yılından itibaren bu görev Toprak Mahsulleri Ofisine verilmiştir. Bu çalışmada, son 15 yıl içerisinde (1991-2005) buğday ve arpaya verilen alım fiyatları, çiftçiler açısından ele alınarak, yıllar itibariyle alım fiyatlarındaki değişimler ile birim maliyetlerindeki ve üretim aşamasında en önemli girdilerden tohum, mazot, gübre ve ilaç fiyatlarındaki değişimler karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER: Buğday, arpa, girdi, fiyat

*E-posta: neslihan.kose@hotmail.com

Bu makale 2–5 Haziran 2008 tarihinde Ülkesel Tahıl Sempozyumu’nda sunulmuş ve Ülkesel Tahıl Sempozyumu kitabı sayfa 498–507’de yayınlanmıştır.

GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye’de insan beslenmesinde temel gıda maddesi olarak buğday, hayvan beslenmesinde ise arpa yoğun bir şekilde kullanılmakta olup, stratejik öneme sahip bulunmaktadırlar. Ülkemiz, söz konusu ürünlerin gerek üretimi ve gerekse tüketimi bakımından dünyada ön sıralarda yer almaktadır. Nitekim 2004/2005 üretim yılı itibarıyla Türkiye buğday üretimi 21.0 milyon ton ile dünya üretiminin % 3.35’ini, arpa üretimi ise, dünya üretiminin %4.67’sini oluşturmaktadır (Anonim 2006). Türkiye’de 18.5 milyon ha. olan ekili alanın % 69.73’ünü buğday ve arpa ekilişi oluşturmaktadır (TÜİK 2008). Ülkemizde buğday ve arpa üretimi insan ve hayvan beslenmesine sağladığı katkı yanında, ilgili oldukları yerli sanayiye ham madde temini bakımından, ekim nöbetinde yer alarak verimlilik yönünden ve milyonlarca çiftçi ailesine istihdam yaratma açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu denli öneme sahip söz konusu ürünlerin verimliliği ve dolayısıyla üretim miktarı, özellikle kuru tarım alanlarında yağışa bağlı olarak yıllar itibarıyla farklılık göstermekte, yağışın zamanında düşmediği ve yeterli olmadığı yıllarda verim düşüklüğü ve yıldan yıla girdi fiyatlarındaki artışın da etkisi ile ürün maliyetleri yükselmekte ve böylece üreticiler olumsuz olarak etkilenmektedirler. Bu durumu göz önünde bulunduran yetkililer destekleme politikaları kapsamında gerekli önlemleri almaya çaba göstermektedirler. Bu konudaki uygulama günümüzde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile ilgili kuruluşu olan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından yapılmaktadır. Örneğin ülkemizde buğday ve arpa alım fiyatları daha önceleri Bakanlar Kurulunca tespit edilirken (1980-2001), 2002 yılından itibaren bu tespit yetkisi TMO’ ne verilmiştir. Belirlenen fiyatlar, değişen piyasa koşullarına bağlı olarak özellikle girdi fiyatlarındaki yükselişler sonucu ve ayrıca yağışın da yetersizliği ile bazı yıllarda üreticiyi tatmin edici düzeye ulaşmamış, bazı yıllarda ise dünya fiyatlarının üzerinde gerçekleşmiştir (TEAE 2007).

Bu çalışmada, son 15 yıllık dönemde (1991-2005) buğday ve arpa fiyatlarındaki gelişme ile tohum, gübre, ilaç ve mazot gibi başlıca girdi fiyatlarının aynı dönemde yıllar itibarıyla gösterdiği gelişmeler ve oluşan ürün maliyetleri dikkate alınarak yapılan karşılaştırmalara göre, çiftçi açısından buğday ve arpa fiyatlarının olumlu ve olumsuzluğu ortaya konulmuştur.

Bu kapsamda, öncelikle konunun önemine değinildikten sonra, buğday ve arpanın üretim durumu, ithalat ve ihracat miktarları yıllar itibarıyla verilerek değerlendirilmiş, söz konusu ürünlere ait fiyatlar ile bu ürünlerin üretiminde önemli olan başlıca

girdilerden; tohum, gübre, ilaç ve mazot fiyatlarının son 15 yıllık seyri ele alınarak, temel yıla göre elde edilen indeks rakamları karşılaştırılmıştır. Ayrıca buğday ve arpa maliyetine bu 15 yıllık dönemde söz konusu girdi fiyatlarındaki gelişmelerin etkileri doğrusal regresyon analizi ile ortaya konulmaya çalışılmış, elde edilen bulgulara göre özet bir değerlendirme yapılmış ve bazı önerilere yer verilmiştir.

Türkiye’de ve Dünyada buğday ve arpa üretimi

Buğday ve arpanın 2000/2001-2004/2005 yılları itibarıyla gerçekleşen üretim durumu, bu ürünlerin üretiminde önem taşıyan başlıca ülkeler, dünya ortalaması ve ülkemiz için çizelge 1 ve çizelge 2’de verilmiştir. Çizelge 1’den de anlaşılacağı üzere, belirtilen ülkelerde ve dolayısıyla dünyada söz konusu dönemde yıllara göre buğday üretimi artış ve azalış göstermektedir. Bu artış- çıkışlarda iklim koşullarının etkisi önemli bir faktördür. Bunun yanında ülkelerin izledikleri üretim politikaları ve ürün ile girdi fiyatları arasındaki denge de rol oynayabilmektedir. Bu durum ülkemiz için de söz konusudur.

Çizelge 2’de ise arpa üreten başlıca ülkelerin arpa üretimleri verilmiştir. Belirtilen dönemde buğday üretiminde olduğu gibi yıllar itibarıyla arpa üretimi de farklılıklar göstermekte, bazı yıllarda bir önceki yıla göre artış veya azalış olmaktadır. Bu durum da, iklim koşullarına ve ekonomik bakımdan girdi fiyatlarındaki artışa ve ülkelerin izlediği üretim ve fiyat politikalarına bağlanabilir.

Belirtilen dönemde buğdayın Türkiye’deki hektara verimi Rusya ve Kanada hariç dünya ortalamasının ve listede yer alan diğer ülke verimlerinin altında, arpa verimi ise Rusya hariç dünya ve listede yer alan diğer ülkeler veriminin altında gerçekleşmiştir (Anonim 2006).

Türkiye’de buğday ve arpa ithalat ve ihracatı

Ülkemizin 2001-2005 yılları arasında buğday ve arpa ithalat ve ihracat miktarları çizelge 3’de verilmiştir. Çizelge 3’den de görüldüğü gibi, ithal edilen buğday miktarı 2001 yılı hariç ihracat edilen buğday miktarlarından daha yüksek, ithal edilen arpa miktarı ise 2004 yılı dışında ihracat edilen miktarlardan daha düşüktür. Ülkemizin buğday ve arpa üretim miktarları yıllara göre değişmekle birlikte buğday için 20 milyon ton civarında, arpa için ise 8-9 milyon ton arasında olup, ülkemiz tüketimini karşılayacak düzeydedir. Buğday ile ilgili ithalat daha çok makarnalık buğday temini, kalite sorunu ve TMO’nun üreticiyi ve tüketiciyi düşünerek ortaya çıkan talebi karşılama amacı ile açıklanabilir.

Çizelge 1. Buğday üretimi (1000 Ton)

Ülkeler	Yıllar				
	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005
AB (25)	124.197	113.553	124.829	106.878	136.778
Çin	99.640	93.873	90.290	86.490	91.950
ABD	60.641	53.001	43.705	63.814	58.738
Hindistan	76.369	69.680	71.810	65.100	72.150
Rusya	34.450	46.900	50.550	34.100	45.400
Kanada	26.519	20.568	16.198	23.552	25.860
Avustralya	22.108	24.299	10.132	26.132	22.600
Türkiye	21.000	19.000	19.500	19.000	21.000
Pakistan	21.079	19.023	18.227	19.183	19.500
Arjantin	16.230	15.500	12.300	14.500	16.000
Kazakistan	9.100	12.700	12.600	11.000	9.950
Diğer	70.667	93.034	100.202	87.046	111.159
Dünya	582.000	581.131	567.643	554.595	628.585

Kaynak: Anonim 2006

Çizelge 2. Arpa üretimi (1000 Ton)

Ülkeler	Yıllar				
	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005
AB (25)	59.816	48.000	56.388	54.400	61.600
Rusya	14.100	18.700	18.700	18.000	17.200
Kanada	13.172	7.500	7.489	12.300	13.200
Avustralya	6.743	3.700	3.865	10.400	7.700
Türkiye	8.000	7.400	8.300	6.900	7.400
ABD	6.919	4.900	4.940	6.100	6.100
Ukrayna	6.872	10.400	10.364	6.800	11.100
Diğer	18.261	34.300	23.746	28.000	29.800
Dünya	132.883	134.900	133.792	142.900	154.100

Kaynak: Anonim 2006

Çizelge 3. Türkiye'nin buğday ile arpa ithalat ve ihracatı (Ton)

Yıllar	Buğday		Arpa	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
2001	346.827	1.116.605	38.967	158.216
2002	1.116.575	55.044	16.759	595.824
2003	1.846.284	458	89.428	395.988
2004	1.065.389	864	240.340	15
2005	135.596	327.931	52.163	289.394

Kaynak: TMO 2008

Fiyatlar**Buğday ve arpa alım fiyatları**

Ülkemizde buğday ve arpa fiyatları 2002 yılına kadar Devlet destekleme alımları kapsamında Bakanlar Kurulunca belirlenmiştir. 2002 yılından itibaren buğday ve arpa fiyatlarını belirlemek üzere TMO görevlendirilmiştir. Bu incelemede buğday ve arpa için 1991-2005 döneminde gerçekleşen alım fiyatları yıllar itibarıyla çizelge 4'de verilmiştir.

Burada dikkati çeken en önemli durum, buğday ve arpa fiyatlarının incelenen dönemde düzenli bir şekilde artışıdır. Bu artışta yıldan yıla giderek

büyüyen enflasyonun etkisi önemli bir faktördür.

Çizelgeden de açıkça görüleceği üzere baz alınan 1991 yılındaki buğday ve arpa fiyatları 100 olarak kabul edilmiş, yıllar itibarıyla her iki ürün için gerçekleşen fiyatlar indeks olarak hesaplanmak suretiyle meydana gelen fiyat artışları belirlenmiştir. Bu şekilde elde edilen indeks değerleri incelendiğinde, başlangıç yılına (1991) göre, bir sonraki yılda buğday fiyatı 1.56 katına yükselmiş, bu artış beşinci yılda 9, onuncu yılda 132, onbeşinci yılda ise 455 katına ulaşmıştır. Bu artışlar arpa için ise, aynı yıllarda sırasıyla 1.7; 8.75; 136 ve 413 kat olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 4. Buğday ve arpa alım fiyatları

Yıllar	Buğday (ekmeklik)		Arpa	
	TL/Kg.	İndeks	TL/Kg.	İndeks
1991	770	100	600	100
1992	1.200	156	1.020	170
1993	1.900	247	1.650	275
1994	3.600	468	2.700	450
1995	7.000	909	5.250	875
1996	18.000	2.338	14.400	2.400
1997	33.000	4.286	24.750	4.125
1998	53.000	6.883	39.750	6.625
1999	80.000	10.390	60.000	10.000
2000	102.000	13.247	81.600	13.600
2001	164.000	21.299	131.200	21.867
2002	230.000	29.870	149.500	24.917
2003	325.000	42.208	215.000	35.833
2004	370.500	48.117	264.000	44.000
2005	350.000	45.455	248.000	41.333

Kaynak: SGB 2008

Not: Fiyatlara prim dahil değildir.

Girdi fiyatları

Çizelge 5'de buğday ve arpa üretiminde kullanılan başlıca girdilerden; tohum, gübre, ilaç ve mazot fiyatlarının aynı dönemdeki seyri verilmiş ve indeks hesapları yapılmıştır. Gübre fiyatı olarak buğday ve arpa üretiminde en fazla kullanılan gübrelerden; DAP, %26'lık A. Nitrat ve Kompoze 20-20-0 fiyatları alınmış, ilaç olarak ise hububatta ve özellikle süne mücadelesinde kullanılan Deltametrin (Decis 2,5 EC) ilaç fiyatı kullanılmıştır.

Ürün fiyatlarının artışında etkili olan enflasyonist baskı, kuşkusuz girdi fiyatlarında da kendini göstermiştir. Böylece, Çizelge 5'den de görüldüğü gibi söz konusu girdilerin hepsinin fiyatı (gübrede 1995 yılı hariç) yıldan yıla giderek artış göstermiştir. Bu artışlara dayalı olarak her bir girdi için hesaplanan indeks seyri incelendiğinde; baz alınan 1991 yılına göre, ikinci yılda ekmeklik buğdayın tohum fiyatı 1.93;

arpanın tohum fiyatı 1.92 kat olmuş, bu artışlar devam ederek beşinci yılda sırasıyla 15 ve 13.5; onuncu yılda yine sırasıyla 155 ve 138 ve onbeşinci yılda daha da artarak 498 ve 404 kata ulaşmıştır.

Gübre için söz konusu artış; ikinci yılda DAP'da 1.49; %26'lık A. Nitrat'ta 1.32 ve 20-20-0'lık Kompoze de 1.36 kat olmuş, bu artış beşinci yılda sırasıyla 14.32; 7.85 ve 9.60 onuncu yılda 169; 99 ve 146 ve onbeşinci yılda 688, 512, 680 olarak gerçekleşmiştir. Mazot fiyatındaki artış çok daha fazla olmuş ve mazot onbeşinci yılda yaklaşık 900 katına yükselmiştir. Süne ilacındaki artış ise ikinci yılda 1.67 beşinci yılda 18.1 onuncu yılda 164 ve onbeşinci yılda 571 kata ulaşmıştır.

Böylece Çizelge 4'deki ürün fiyatlarına ait indeksler ile Çizelge 5'deki girdi fiyatlarına ilişkin indeksler bir araya getirilerek incelendiğinde (Çizelge 6); buğday ve arpa alım fiyatlarının 1998 yılına kadar buğday tohumu, DAP ve ilaç çiftçi lehine diğer girdi

fiyatlarının üstünde gerçekleştiği, 1999 yılından itibaren 2005 yılına kadar ise arpa tohumu ve amonyum nitrat gübresi hariç diğer girdi fiyatlarının altında kaldığı, yani çiftçinin aleyhine bir durumla karşılaştığı görülür. Ancak incelemede ele alınan buğday ve arpa fiyatlarına verilen prim dahil değildir. Yetkililer, TMO'ca belirlenen alım fiyatları yanında destekleme politikaları çerçevesinde gübre, tohum,

tarımsal ilaç, kredi için sübvansiyonlar uygulayarak ürün fiyatlarının girdi fiyatları altında gerçekleşme olumsuzluğunu gidermeye çalışmışlar ve 2000 yılından itibaren Doğrudan Gelir Desteğini de uygulamaya koymuşlardır (Çizelge 7). TMO hububat alım fiyatlarını belirlemede tüketici ve üreticiyi koruma amacı ile talebi karşılama bakımından zaman zaman ithalata giderek de bu konuda hizmet vermektedir.

Çizelge 5. Girdi fiyatları (TL/Kg)

Yıllar	Sertifikalı Tohumluk			
	Buğday		Arpa	
	(TL/Kg)	İndeks	(TL/Kg)	İndeks
1991	1.157	100	1.040	100
1992	2.233	193	2.000	192
1993	3.467	300	3.100	298
1994	7.067	611	5.800	558
1995	17.250	1.491	14.000	1.346
1996	29.667	2.564	24.000	2.308
1997	62.303	5.385	44.000	4.231
1998	91.500	7.908	68.000	6.538
1999	126.000	10.890	98.500	9.471
2000	179.667	15.529	144.000	13.846
2001	276.667	23.912	250.000	24.038
2002	408.333	35.292	320.000	30.769
2003	528.333	45.664	350.000	33.654
2004	492.583	42.574	430.500	41.394
2005	576.667	49.842	420.000	40.385

Çizelge 5. Girdi fiyatları (TL/Kg) devamı

Yıllar	Gübre					
	DAP		A. Nitrat (% 26)		Kompoze (20-20-0)	
	(TL/Kg)	İndeks	(TL/Kg)	İndeks	(TL/Kg)	İndeks
1991	770	100	605	100	625	100
1992	1.150	149	800	132	850	136
1993	2.432	316	1.756	290	2.169	347
1994	12.800	1.662	6.230	1.030	8.800	1.408
1995	11.025	1.432	4.750	785	6.000	960
1996	15.500	2.013	8.800	1.455	11.500	1.840
1997	31.000	4.026	17.500	2.893	25.000	4.000
1998	57.000	7.403	28.000	4.628	37.000	5.920
1999	94.000	12.208	38.000	6.281	66.000	10.560
2000	130.000	16.883	60.000	9.917	91.100	14.576
2001	334.000	43.377	163.000	26.942	201.017	32.163
2002	372.516	48.379	179.859	29.729	244.845	39.175
2003	405.161	52.618	225.793	37.321	284.963	45.594
2004	508.360	66.021	260.320	43.028	378.498	60.560
2005	530.000	68.831	310.000	51.240	425.000	68.000

Çizelge 5. Girdi fiyatları (TL/Kg) devamı

Yıllar	İlaç		Mazot	
	Deltametrin (Decis 2,5 EC)		(TL/Kg)	İndeks
	(TL/Kg)	İndeks		
1991	87.221	100	2.168	100
1992	145.640	167	3.673	169
1993	242.263	278	5.020	232
1994	944.756	1.083	10.115	467
1995	1.578.600	1.810	18.817	868
1996	2.865.000	3.285	41.360	1.908
1997	5.500.000	6.306	79.067	3.647
1998	10.395.000	11.918	119.450	5.510
1999	11.805.000	13.535	257.281	11.867
2000	14.288.000	16.381	427.457	19.717
2001	16.842.000	19.310	755.000	34.825
2002	26.745.920	30.665	1.098.357	50.662
2003	36.726.500	42.107	1.398.000	64.483
2004	45.322.000	51.962	1.548.000	71.402
2005	49.800.000	57.096	1.950.000	89.945

Kaynak: Anonim 2008, KKG 2008 ve TÜGEM 2008.

Not: Buğday tohumluk fiyatı, I, II ve III. grup ekmeleklik buğday ortalamasıdır.

Gübre fiyatları 1 kg. ortalama fiyatıdır.

Mazot fiyatı da yıl ortalama fiyatıdır.

Çizelge 6. Alım fiyatları ile girdi fiyatları indekslerinin karşılaştırılması

Yıllar	Alım fiyatları				Girdi fiyatları				
	Buğday	Arpa	Buğday tohumu	Arpa tohumu	DAP	A.Nitrat (% 26)	Kompoze 20-20-0	Deltametrin (Decis 2,5 EC)	Mazot
1991	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1992	156	170	193	192	149	132	136	167	169
1993	247	275	300	298	316	290	347	278	232
1994	468	450	611	558	1.662	1.030	1.408	1.083	467
1995	909	875	1.491	1.346	1.432	785	960	1.810	868
1996	2.338	2.400	2.564	2.308	2.013	1.455	1.840	3.285	1.908
1997	4.286	4.125	5.385	4.231	4.026	2.893	4.000	6.306	3.647
1998	6.883	6.625	7.908	6.538	7.403	4.628	5.920	11.918	5.510
1999	10.390	10.000	10.890	9.471	12.208	6.281	10.560	13.535	11.867
2000	13.247	13.600	15.529	13.846	16.883	9.917	14.576	16.381	19.717
2001	21.299	21.867	23.912	24.038	43.377	26.942	32.163	19.310	34.825
2002	29.870	24.917	35.292	30.769	48.379	29.729	39.175	30.665	50.662
2003	42.208	35.833	45.664	33.654	52.618	37.321	45.594	42.107	64.483
2004	48.117	44.000	42.574	41.394	66.021	43.028	60.560	51.962	71.402
2005	45.455	41.333	49.842	40.385	68.831	51.240	68.000	57.096	89.945

Çizelge 7. Desteklerle birlikte buğday fiyatı (TL/Kg)

Yıllar	Maliyet	DGD	Prim	Gübre	Mazot	Sertif. tohum	Toplam fiyat
2000	87.159	-	-	-	-	-	102.000
2001	132.300	49.261	-	-	-	-	213.261
2002	216.861	64.286	-	-	-	-	294.286
2003	264.558	76.555	-	-	18.660	-	420.215
2004	286.029	70.796	-	-	-	-	441.296
2005	297.000	43.290	30.000	6.926	10.390	12.987	453.593

Kaynak: SGB 2008, TMO 2008.

Çizelge 8. Desteklerle birlikte arpa fiyatı (TL/Kg)

Yıllar	Maliyet	DGD	Prim	Gübre	Mazot	Sertif. tohum	Toplam fiyat
2000	70.366	-	-	-	-	-	81.600
2001	165.152	48.544	-	-	-	-	179.744
2002	218.394	58.442	-	-	-	-	207.942
2003	255.739	67.227	-	-	16.387	-	298.613
2004	263.324	64.000	-	-	-	-	328.000
2005	285.340	37.879	20.000	6.061	9.091	11.364	332.394

Kaynak: SGB 2008, TMO 2008.

Buğday ve arpa maliyetleri ile girdi fiyatları arasındaki istatistikî ilişkiler

İncelemede 1991-2005 döneminde gerçekleşen buğday ve arpa için kilogram maliyetleri tespit edilerek Çizelge 9'da verilmiştir.

Her iki ürünün de kilogram maliyetleri yıldan yıla giderek artmış ve bu artış buğdayda 411, arpada ise 377 kata varmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, artışın bu denli yüksek olmasında son beş yıl hariç, yüksek enflasyonun etkisi büyüktür.

Girdi fiyatlarındaki yükselme için de aynı durum ileri sürülebilir. Ancak, tohum, gübre (DAP, A. Nitrat %26 ve Kompoze 20-20-0) ilaç ve mazot gibi buğday ve arpa üretiminde yoğun olarak kullanılan girdilerdeki yükselmenin söz konusu ürün maliyetlerindeki etkisini ortaya koyma amacı güdümlere doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonuçlarına göre, girdi fiyatlarındaki artış bu ürünlerin maliyetini yükseltmektedir. Bu durum R^2 nin; buğday için %99.7 arpa için ise %99.9 olarak hesaplanmasından kolayca anlaşılmaktadır.

Regresyon analizlerinden çıkan diğer bir sonuç buğday üretiminde maliyeti ele alınan girdilerden sadece %26'lık A. Nitrat gübresinin etkilediği (önem derecesi $p=0.126$) arpa üretiminde ise maliyeti 20-20-0'lık Kompoze gübre, mazot ve DAP gübresinin etkileme durumudur (önem derecesi sırasıyla $p=0.004$ $p=0.007$ ve $p=0.115$).

Görülebileceği üzere arpa maliyeti girdi fiyatlarının yükselmesi ile buğdaya göre daha fazla etkilenmektedir.

Çizelge 9. Buğday ve arpa maliyetleri ile girdi fiyatları (TL/Kg)

Yıllar	Buğday maliyeti	Arpa maliyeti	Buğday sertifikalı tohumluk	Arpa sertifikalı tohumluk	DAP	A. Nitrat (% 26)	Kompoze (20-20-0)	Deltametrin (Decis 2,5 EC)	Mazot
1991	722	756	1.157	1.040	770	605	625	87.221	2.168
1992	1.139	1.336	2.233	2.000	1.150	800	850	145.640	3.673
1993	1.873	2.094	3.467	3.100	2.432	1.756	2.169	242.263	5.020
1994	3.555	3.225	7.067	5.800	12.800	6.230	8.800	944.756	10.115
1995	6.942	5.805	17.250	14.000	11.025	4.750	6.000	1.578.600	18.817
1996	12.407	9.333	29.667	24.000	15.500	8.800	11.500	2.865.000	41.360
1997	23.613	15.399	62.303	44.000	31.000	17.500	25.000	5.500.000	79.067
1998	44.534	30.680	91.500	68.000	57.000	28.000	37.000	10.395.000	119.450
1999	57.055	45.283	126.000	98.500	94.000	38.000	66.000	11.805.000	257.281
2000	87.159	70.366	179.667	144.000	130.000	60.000	91.100	14.288.000	427.457
2001	132.300	165.152	276.667	250.000	334.000	163.000	201.017	16.842.000	755.000
2002	216.861	218.394	408.333	320.000	372.516	179.859	244.845	26.745.920	1.098.357
2003	264.558	255.739	528.333	350.000	405.161	225.793	284.963	36.726.500	1.398.000
2004	286.029	263.324	492.583	430.500	508.360	260.320	378.498	45.322.000	1.548.000
2005	297.000	285.340	576.667	420.000	530.000	310.000	425.000	49.800.000	1.950.000

Kaynak: Anonim 2008, KKG 2008, Ocaktan 1997, SGB 2008 ve TÜGEM 2008.

Not: Buğday tohumluk fiyatı, I, II ve III. grup ekmeleklik buğday ortalamasıdır.

Gübre fiyatları 1 kg. ortalama fiyatıdır.

Mazot fiyatı da yıl ortalama fiyatıdır.

Regresyon analiz sonuçları:	Buğday maliyeti	Arpa maliyeti
Predictor	P	P
Constant	0.588	0.734
Sertifikalı tohumluk	0.775	0.967
DAP	0.282	0.115
A.Nitrat (%26)	0.126	0.939
Kompoze (20-20-0)	0.592	0.004
Deltametrin (Decis 2,5 EC)	0.375	0.558
Mazot	0.358	0.007
	R-Sq=99.7 %	R-Sq=99.9

SONUÇ

Yıllar itibarıyla küçük farklılıklar göstermekle birlikte, ülkemiz ekili alanlarının %70'ine yakın kısmını buğday ve arpa ekilişi oluşturmaktadır. Doğal, sosyal ve ekonomik koşullarımız böyle yüksek oranda bir üretime oldukça uygun bulunmaktadır. Temel gıda maddesi olarak buğday beslenmemizde, arpa ise hayvan beslenmesinde yoğun olarak kullanılmakta olup, stratejik bir önem taşımaktadırlar. Ayrıca, söz konusu ürünler ekim nöbetinde yer alarak toprak verimliliğinin devamına yerli sanayimize hammadde teminine ve milyonlarca insanımıza istihdam sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

İnceleme sonuçlarına göre, her iki ürünün üretiminde yıllar itibarıyla iniş ve çıkışlar olmuştur. Bu seyrin ana nedeni olarak buğday ve arpa yetiştiriciliğinde kuru tarımın hakim olması sonucu yıllara göre düşen yağışın yeterli ve yetersizliği

söylenbilir. Söz konusu ürünlerden buğday ithalatı 2001 yılı hariç ihraç edilen miktarlardan daha yüksek, arpa ithalatı ise 2004 yılı dışında daha düşüktür. Aslında her iki ürünün üretim miktarı ülke talebini karşılayacak düzeyde bulunmaktadır. Zira buğday üretimi 20 milyon ton civarında arpa üretimi ise 8-9 milyon ton arasındadır. Ancak makarnalık buğday temini, kaliteli tohum sorunu ve tüketici ile üreticiyi koruma amacına yönelik olarak yetkililerce uygulanan politikalar bu ithalat ve ihracatta önemli rol oynamaktadır.

1991-2005 döneminde buğday ve arpa alım fiyatları yıldan yıla giderek artış göstermiş, aynı şekilde bu ürünlerin üretiminde yoğun olarak kullanılan girdilerden tohum, gübre, ilaç ve mazot fiyatları da giderek yükselmiştir. Bu durum büyük ölçüde özellikle son beş yıl hariç yaşanan yüksek enflasyon sonucunda ortaya çıkmıştır. Yıllar itibarıyla durum incelendiğinde 1998 yılına kadar verilen alım

fiyatlarının girdi fiyatlarının üstünde 1999 yılından 2005 yılına kadar ise girdi fiyatlarının altında gerçekleştiği görülmektedir. Ancak alım fiyatları yanında uygulamaya konulan girdi sübvansiyonları ve 2000 yılından sonra Doğrudan Gelir Desteğinin de uygulamaya konulması bu olumsuzluk durumunu gidermede büyük önem taşımaktadır.

Buğday ve arpanın kilogram maliyetlerinin 1991-2005 dönemindeki seyri ile aynı dönemde tohum, gübre (DAP, A. Nitrat %26 ve Kompoze 20-20-0) ilaç ve mazot fiyatlarının seyri ele alınarak söz konusu girdilerin fiyatlarındaki yükselmelerin bu ürünlerin maliyetlerine etkileri doğrusal regresyon analizi yapılarak ortaya konulmuş, elde edilen R^2 değerlerinden girdi fiyatları ile maliyetler arasında tam bir ilişki olduğu tespit edilmiş, ayrıca buğday maliyetine %26'lık A. Nitrat'ın zayıf bir etkisinin olduğu, fakat arpa maliyetinde Kompoze gübre, DAP ile mazot fiyatlarının büyük önemde etkili olduğu saptanmıştır. Ülkemiz tarımında, ekonomisinde ve sosyal yaşamında önemli bir yeri bulunan bu ürünlerin üretiminde, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, TMO ve ilgili diğer kuruluşlarca uygulamaya konulan ve bu güne kadar çiftçinin girdi fiyatlarının daha fazla yükselmesi ile ortaya çıkan tatminsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik politika ve çabaların devam ettirilmesi ülkemiz koşullarında büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Anonim (2006) 2006 Yılı Hububat Raporu, Toprak Mahsulleri Ofisi, Ankara.
- Anonim (2008) Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü Verileri Bilgisayar Ortamında, Ankara.
- KKGM (2008) T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü Verileri Bilgisayar Ortamında, Ankara.
- Ocaktan A (1997) Samsun Yöresinde Ayçiçeği, Mısır ve Arpanın Üretim Girdileri ve Maliyetleri, T.C. Köy Hizmetleri Samsun Araştırma Enstitüsü Yayını, Samsun.
- SGB (2008) T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Verileri Bilgisayar Ortamında, Ankara.
- TEAE (2007) Ekonomik Göstergelerle Türkiye'de Tarım, T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayın No: 167, Ankara 2008.
- TMO (2008) Bilgi Kitapçığı (Hizmete Özel), Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü APK Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- TÜGEM (2008) T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Verileri Bilgisayar Ortamında, Ankara.
- TÜİK (2008) www.tuik.gov.tr İnternet Adresi.